

Dobrosława Świerczyńska

Dora Kacnelson (1921-2003)

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 38, 175-181

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dobrosława Świerczyńska

DORA KACNELSON
1921–2003

2 lipca 2003 r. zmarła w Berlinie dr Dora Kacnelson, filolog, historyk literatury, komparatystka, pedagog, w polskich środowiskach naukowych znana jako autorka prac opartych na archiwaliach dotyczących literatury XIX wieku, głównie recepcji Mickiewicza i – ogólniej – słowiańskiej poezji patriotycznej, materiałach przechowywanych w różnych instytucjach na terenie dawnego Związku Radzieckiego, często niedostępnych dla badaczy polskich. W ostatnich kilkunastu latach dała się też poznać jako żarliwa i bezkompromisowa działaczka społeczna i patriotyczna polsko-żydowska. Pochowana została na Cmentarzu Żydowskim w Berlinie na początku sierpnia.

Dora Borisowna Kacnelson, córka Berla (Borysa) i Baswy z domu Dojno, polska Żydówka, urodziła się w Białymstoku 19 kwietnia 1921 r. Ojciec pochodzący ze znanej rabinackiej rodziny Katznelsonów uczył w szkołach żydowskich na terenach zachodniej Białorusi, po 1918 w Białymstoku i na Wileńszczyźnie, działał w organizacjach żydowskich, głównie Bundu. Jak wspominała, w domu mówiło się wprawdzie po polsku, ale głównie jednak po rosyjsku i w jidisz. Po polsku Pani Dora mówiła znakomicie z miękkim, wschodnim akcentem. Z pisaniem było znacznie gorzej. Po ukraińsku nie lubiła mówić.

Pierwsze lata życia spędziła w Białymstoku i na Wileńszczyźnie, chodziła do szkół białostockich – polskiej (gdzie uzyskała maturę) i żydowskiej. W końcu lat 30-tych rodzina Kacnelsonów wyjechała do Leningradu, gdzie mieszkała starsza, zamężna już siostra. Ojciec zaginął w czasie tzw. czystek komunistycznych lat 30-tych. Dora Kacnelson wraz z matką i siostrą przetrwała lata II wojny światowej w Leningradzie. Tu ukończyła studia w Zakładzie Sławistyki Wydziału Filologicznego, w latach 1946–49 odbyła aspiranturę w zakresie historii literatury polskiej pod kierunkiem prof. Pawła Bierkowa. Promotor zachęcił ją do badań archiwalnych w Leningradzie, a po sprecyzowaniu tematu pracy dyplomowej pt.: *Adam Mickiewicz a twórczość ludowa* – także w archiwach Wilna, gdzie przez dwa lata miała stypendium naukowe. I tak to się zaczęło.

Praca doktorska (wg radzieckiej nomenklatury na stopień kandydata nauk) powstawała w archiwach Leningradu i Wilna, w dawnej wileńskiej bibliotece Wróblewskich i Uniwersytetu Stefana Batorego. Tu poznała zasłużonych pracowników tych instytucji, m.in. Jerzego Ordę i Władysława Abramowicza. Dora Kacnelson obroniła dysertację doktorską w Leningradzie w 1952 roku. Praca ukazała się drukiem w uniwersyteckim periodyku „Uczenyje Zapiski Instituta Sławianowiedienija” t. 8, 1954, s. 181–233.

Po nieudanych staraniach otrzymania pracy na uniwersytecie w Leningradzie lub w Wilnie uczyła w szkołach średnich, następnie dostała przydział pracy na stanowisko profesora literatury rosyjskiej w Instytucie Pedagogicznym czyli wyższej szkole pedagogicznej w Połocku. Potem wyjechała na wschodnią Syberię

(przeszło ćwierć wieku temu mówiła, że był to wynik entuzjazmu licznych przedstawicieli ówczesnej młodej inteligencji, która chciała cywilizować tamte rejony; w ostatnich latach zaznaczała, że musiała tam wyjechać, bo w Połocku była jako Żydówka represjonowana). Uczyła więc w wyższych szkołach pedagogicznych w Ułan Ude aż za Bajkałem, potem w Czicie, gdzie znów prowadziła prace archiwalne dotyczące zesłańców – więźniów kolonii katorżniczych w pobliskim Nerczyńsku: rosyjskich dekabrystów, polskich uczestników powstań narodowych lat 1830 i 1863, członków organizacji patriotycznych; badała materiały także w Akakutii i leżącym na zachodnim brzegu Bajkału Irkucku, gdzie odbywał zesłanie Piotr Wysocki. Na Syberii spotkała swego przyszłego męża, Aleksieja Jegorowa, który walczył w II wojnie światowej, dostał się do niewoli niemieckiej i po powrocie do ZSRR w 1946 r. został skazany na katorgę w kopalniach między górnym biegiem Kołymy a Magadanem. Jegorow przez lata cierpliwie przepisywał notatki Pani Dory, kolacjonował teksty, przygotowywał maszynopisy. Gdy zachorował, w końcu lat 90-tych, postanowili za niemieckie odszkodowanie przenieść się na leczenie do Berlina. Jegorow zmarł tam 2 lata przed swoją żoną.

W 1966 r. Dora Kacnelson została profesorem mianowanym literatury rosyjskiej i polskiej w Państwowym Instytucie Pedagogicznym im. Iwana Franki w Drohobyczu, skąd zwolniono ją w 1983 r. – choć formalnie emerytowano – za swoistą „nieprawomyślność”, tj. za kontakty ze środowiskami naukowymi polskimi i ... kijowskimi (bez zezwolenia władz wzięła udział w IX międzynarodowym zjeździe slawistów w Kijowie). Przez prawie dwadzieścia lat kształciła ukraińskich nauczycieli, starała się wszczepić im miłość do literatury, szczególnie poezji okresu romantyzmu. W oddalonym o kilkadziesiąt kilometrów Lwowie równolegle prowadziła znów własne prace archiwalne – w państwowym archiwum okręgowym oraz w dawnej Bibliotece Ossolińskich. Podobnie jak kiedyś w Wilnie – tak i we Lwowie współpracowała z mieszkającymi tu Polakami, m.in. dawnymi pracownikami Ossolineum: Kazimierzem Giebułtowskim, Mieczysławem Gębarowiczem, Ludwikiem Grajewskim, Wacławem Olszewiczem. W ostatnich latach bardzo chciała przenieść się znów do Polski.

Panią Kacnelson znałam od początków lat 70-tych. W czasie pobytów w Polsce mieszkała kilka razy w domu moich Rodziców w Warszawie. Z moim Ojcem, Stanisławem Świrko, poznali się w bibliotekach Wilna w połowie lat 60-tych, gdzie pani Dora – jako obywatelka ZSRR – miała większą swobodę w dostępie do zbiorów i pomagała wielu polskim badaczom w poszukiwaniach archiwalnych. Wiele prac dotyczących polskiego romantyzmu dużo tej pomocy zawdzięcza.

Pani Dora stale będzie mi się łączyła z pewnym szczególnym obrazem: małeńkie, niezwykle kształtne dłonie, zawsze trzymały ołówek lub długopis, w pobliżu

zawsze musiały być jakieś kartki do robienia notatek, choćby koperta lub skrawek papieru pakowego. Notatki, notatki, notatki...

Kilka lat temu zmarła – już w Petersburgu – chora na cukrzycę siostra. Pie niądze za sprzedane tam mieszkanie miały pomóc w przeniesieniu się do Polski, do Lublina lub Krakowa – ale najpewniej zostały rozdane potrzebującym.

W rękopiśmiennej „charakterystyce” swoich zbiorów archiwalnych Dora Kacnelson podała, że składają się one z 270 teczek, około 300 mikrofilmów i – oczywiście – mnóstwa notatek. Życzyła sobie, aby te materiały zostały w Polsce.

Publikowała w zbiorowych pracach rosyjskich, polskich, węgierskich, ukraińskich (zob. załączona bibliografia).

Po polsku wydała kilka książek, w tym dwie o Mickiewiczu: *Poezja Mickiewicza wśród powstańców* i *Skazani za lekturę Mickiewicza*.

W 1996 r. została laureatką nagrody Wschodniej Fundacji Kultury ‘Akcent’ w Lublinie, w 2001 otrzymała Złoty Krzyż Sybiraka, w kwietniu 2003, a więc kilka miesięcy przed śmiercią, została Kawalerem Orderu Polonia Mater Nostra Est.

W ostatnich latach stała się bardzo aktywną działaczką społeczną, patriotyczną i.... polityczną. W miarę swoich możliwości starała się pomagać Polakom okręgu lwowskiego, szczególnie starszym, schorowanym AK-owcom, którzy zostali na ziemi ojców oraz Ukraińcom żydowskiego pochodzenia. Udzielała wywiadów, pisała do różnych instytucji – polskich, ukraińskich, żydowskich – protesty, oświadczenia, memoriały jako „polska Żydówka”, jako „działaczka Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Drohobyckiej”, jako „członkini gminy żydowskiej w Drohobyczu” – pisma pełne gorącego zaangażowania, patosu, niemal egzaltacji. Boleśnie odczuła wywiezienie z Drohobycza do Yad Vashem fresków Brunona Schulza i ostro przeciwko temu protestowała.

Dora Kacnelson była osoba niezwykłą: polska Żydówka, dumna ze swej żydowskości i wręcz zakochana w polskiej kulturze, szczególnie w literaturze XIX w. i twórczości Mickiewicza, którą znała doskonale; potrafiła się znakomicie porozumieć z polskimi katolikami i wyznawcami judaizmu pod warunkiem, że cenili kulturę polską.

Bibliografia prac Dory Kacnelson w układzie chronologicznym

- K woprosu o folklorizmie Mickiewicza w 1824–1829 g.* [referat wygłoszony 28.XII.1949, streszczenie], „Wiestnik Leningradskiego Uniwersiteta” 1949, I, s. 152–153.
- A. Mickiewicz i narodnoje twórczestwo. Awtoferat... na stiepień kandidata filologicznych nauk.* Leningrad 1952, s. 26.
- K woprosu ob otnoszenii A. Mickiewicza k narodnomu twórczestwu (1820–1829).* „Uczenyje Zapiski Instituta Sławianowiedienija AN SSSR” t. VII, 1954, s. 181–233.
- Wospominanija A. Rypinskogo o wstriezczach s Kiuchelbekerom w Dinaburskoj krieposti.* „Litieraturnoje Nasledstwo” 1954, t. 59, cz. I, s. 515–516; toż [w:] *Pisatieli-diekabristy w wospominanijach sowremiennikow*, t. 2, Moskwa 1980, s. 305.
- O stosunku Adama Mickiewicza do twórczości ludowej (1820–1829).* „Zeszyty Teoretyczno-Polityczne” 1955, nr 2, s. 73–84.
- Obrazy russkich rewolucyonierow w polskoj powstanczeskoj poeziji 1861–1864 g.* [m in. utwory: M. Gosławskiego, A. Mickiewicza, W. Pola, M. Romanowskiego, K. Ujejskiego, J. Słowackiego], [w:] *Iz istorii russko-sławianskich litieraturnych swiaziej XIX w.*, Moskwa 1963, s. 167–206.
- Poljskie piesni o gierojach wosstanija 1863 g.*, nadb. „Sowietskoje Sławianowiedienije” 1966, nr 6, s. 41–47
- Russkije piesni o riwolucyonnych wystupenijach w Polsce, Litwie i Bielarusi (1861–1862).* [w:] *Riwolucyonnaja Rossija i riwolucyonnaja Polska*. Pod red. I. Millera i W. Dżakowa. Moskwa 1967, s. 421–427.
- Bohaterowie Powstania Styczniowego w polskich pieśniach ludowych i żołnierskich.* Tłum. Janina Sidorska, „Pamiętnik Literacki” 1967, z. 3, s. 155–168.
- Kilka szczegółów z pobytu Gustawa Ehrenberga w katordze nerczyńskiej.* „Pamiętnik Literacki” 1969, z. 3, s. 243–249.
- Russkije i poljskie stichi w zapisjach uczestników rewolucyonnych wystupenij naczata 60-ych g.*, [w:] *Riwolucyonnaja situacija w Rossii w 1859–1861 godach*, t.5, Moskwa 1970, s. 222–240.
- Motivi ukraińskiej poezji w twórczestwie J. Słowackiego.* [w:] *Ukraińska kultura w jiji internacjonalnych swiazkach*, Kijów 1971, s. 237–239.
- Proizwiedienija A.I. Giercena w rukopisnych kopijach polskich powstanców (1861–1864).* [w:] *Sławianskije strany i russkaja litieratura*, Leningrad 1973, s. 68–87.
- Poezja Mickiewicza wśród spiskowców epoki romantyzmu.* Tłum. Janina Sidorska, „Pamiętnik Literacki” 1973, z.3, s. 191–205.
- Odwiedziny w Muzeum Juliusza Słowackiego w Krzemieńcu.* „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” R.6:1973, [właśc. 1974], s. 123–132.
- Z dziejów polskiej pieśni powstańczej XIX wieku. Folklor powstania styczniowego.* Tłum. T. Zieliński, Wrocław, 1974, s. 114.
- Słowianie w wiosnie ludów.* [w:] *Centralnaja i jugostocznaja Jewropa w nowoje wremia*, Moskwa 1974.
- Petőfi és Bem* [tekst węgierski i rosyjski], [w:] *Petőfi w mirowej kulturie. Materiały konferencji*, Moskwa 1975, s. 78–89.
- Węgierska rewolucja 1848–1849 w polskich pieśniach ludowych.* [w:] *Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich*, pod red. I. Csaplárosa, Warszawa 1978, s. 271–280.
- „Świętokrzycy” na katordze nerczyńskiej (na podstawie materiałów Państwowego Archiwum Okręgu Czytyńskiego).* Tłum. W. Śliwowska, [w:] *Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Królestwie Polskim. Gustaw Ehrenberg i „Świętokrzycy”*, Wrocław 1978, s. 155–158.

- Piotr Wysocki w pieśni gminnej, „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” R. 16:1981, s. 121–125 i nadb.
- Uczestnicy spisków lat 1839–1845 w Królestwie Polskim na katordze nerczyńskiej. Tłum. W. Śliwowska, [w:] *Rewolucyjna konspiracja w Królestwie Polskim. 1840–1845*, Wrocław 1981, s. 156–165.
- D. Kacnelson, H. Owsiany, *Przyczynek do zapomnianych przekładów wierszy Lermontowa „Więzień” (Uznik) i „Głaz” (Utios)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie”, z. 52 – *Filologia Rosyjska*. Rzeszów 1982, s. 27–41.
- D. Kacnelson, H. Owsiany, *Anonimowa poezja i pieśń doby powstania listopadowego*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie”, z. 52 – *Filologia Rosyjska*. Rzeszów 1982, s. 43–81.
- D. Kacnelson, A. Zielecki, *Udział Polaków z Galicji w powstaniu węgierskim 1848–1849 roku*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie”, z. 4 (53) *Historia*. Rzeszów 1982, s. 69–84.
- Uczestnicy wyprawy J. Zaliwskiego na katordze nerczyńskiej (na podstawie materiałów Państwowego Archiwum Okręgu Cżytyńskiego), [w:] *Spółeczeństwo polskie i próby wznowienia walki zbrojnej w 1833 roku*, Wrocław 1984, s. 160–171.
- Pieśni do słów poetów powstania styczniowego*. Tłum. T. Zieliński, [w:] *Polonistyka radziecka. Literaturoznawstwo*, oprac. B. Białokozowicz, Warszawa 1985, s. 380–394.
- W.A. Dżakow, D. Kacnelson, B. Szostakowicz, *Piotr Wysocki na syberyjskiej katordze (1835–1856)*, „Przegląd Humanistyczny” 1988, nr 8/9, s. 29–44.
- Ludwik Bronisław Grajewski (1900–1987), „Biuletyn Historii Sztuki” 1991, z. 1/2, s. 178–179, il.
- D. Kacnelson, I. Kovács, *Pamiętniki Edmunda Ślaskiego a legion polski w Siedmiogrodzie*, „Akcent” 1992, z. 2/3, s. 116–330 [art. był drukowany także w periodyku węgierskim].
- Polacy, o których się nie pamięta* [wywiad K.J. Karpiński], „Więź” 1993, nr 8, s. 67–74.
- Losy Ossolineum w Lwowie w latach 1961–1991. Wspomnienia. Cz. I Bibliotekarz Jan Rogala*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1992, nr 100, s. 106–116.
- Polscy naukowcy w Wilnie i Lwowie. Wspomnienia z lat 1947–1987*, „Kultura”, Paryż, 1993 nr 12 s. 30–47.
- Kustosz Władysław Abramowicz. „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1993, nr 103, s. 145–157.
- Martyrologia nadal trwa (Polacy na Ukrainie)*. „Ład” 1993, nr 30, s. IV.
- Ludzie z charakterem* [wywiad A. Zambrowski]. „Tygodnik Solidarność” 1993, nr 12, s. 15, fot.
- Polscy spiskowcy lat 1848–1849 na katordze nerczyńskiej (na podstawie materiałów Państwowego Archiwum Okręgu Cżytyńskiego)* [w:] *Wiosna Ludów w Królestwie Polskim. Organizacja 1848 r.*, pod red. W.A. Dżakowa, S. Kieniewicz, W. Śliwowskiej, Wrocław 1994, s. 131–136.
- Zapiski Klementyny z Tańskich Hoffmannowej o Mickiewiczu i Celinie z lat 1833, 1834, 1835 i 1842*, „Blok Notes Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza”, 1994 [nr 11], s. 27–50, il.
- Samotnie pod prąd (Polonia na Ukrainie)* [wywiad J. Narbutt], „Ład” 1994, nr 26, s. 3, 7.
- Odrodzenie polskości. Szkic petersburski*, „Rocznik Wschodni” 1995 [R.2], s. 44–47.
- Aresztowali pomnik Schulza*. „Ład” 1995, nr 51, s. 3, 5.
- Wiara, miłość i praca. Polscy księża na Ziemi Mościskiej*, „Ład” 1995, nr 24, s. I–II.
- Recenzja: J. Błoński, *Biedni Polacy patrzą na getto. Kraków 1994*, „Arcana” 1995, nr 6, s. 153–156.
- O prześladowaniach za lekturę Mickiewicza (na podstawie lwowskich materiałów archiwalnych, fragment)*, „Akcent” 1998, nr 3, s. 172–175.
- Raport austriackiego szpiega. Z mickiewiczowskich archiwaliów we Lwowie*, „Arcana” 1998, nr 1, s. 73–82.
- Wspomnienia bardzo osobiste z różnych lat*, „W kręgu kultury – Ateneum Wileńskie” 1998, nr 1/2, s. 19–54.

- Poezja Mickiewicza wśród powstańców. Wiek XIX. Z archiwów Wilna, Lwowa i Czity*, tłum. z ukraińskiego Lubomir Puszak, Kraków 1999, s. 224.
- Józef Sobkowicz: Rok 1863 na Polesiu Kijowskim*, oprac. D. Kacnelson i Krzysztof Gębura, Siedlce 2000, s. 177, il.
- Żydowski profesorowie-filolodzy na Uniwersytecie Leningradzkim w czasie prześladowań staliniwskich (1937–1952). Wspomnienia*, „Studia Judaica” 2000, nr 1, s. 99–112.
- Skazani za lekturę Mickiewicza. Z archiwów Lwowa i Wilna*, wstęp A. Paluchowski, Lublin 2001, s. 309.
- Polscy spiskowcy a rewolucja węgierska 1848–1849 r. (w świetle archiwów lwowskich)*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2001 [nr 7], s. 18–31.
- Przemyski epizod z dziejów niedozwolonego rozpowszechniania „Ksiąg narodu i pielgrzymstwa” A. Mickiewicza* [fragm. dotyczący sprawy G. Bobelskiego z 1835 r.], „Rocznik Przemyski” 2002, z.1, s. 17–26.
- Recenzja: *Ludzie bezpieki w walce z narodem i kościołem... (1944–1978)*. Oprac. M. Piotrowski. Lublin 2000, „Arcana” 2002, nr 4/5, s. 282–298.
- W latach 1988–2003 D. Kacnelson pisała hasła dotyczące zesłańców – sybiraków do *Polskiego Słownika Biograficznego*, m. in. „Jakub Rejner”, „Konstanty Sawiczewski”, „Edmund Ślaski”.